

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГАЛИЦЬКИЙ КОЛЕДЖ ІМЕНІ В'ЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА
ЮРИДИЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ**

Кафедра права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни

Кримінальне право України (особлива частина)

на тему:

**Кримінальна відповідальність
за незаконне позбавлення волі
або викрадення людини та за захоплення заручників**

Виконала:

студентка групи Пб-11

Яніщук Анжеліка

Науковий керівник:

к.ю.н. Томчук І.О.

Тернопіль, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 146 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	5
1.1. Об'єктивні ознаки складу злочину «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини».....	5
1.2. Суб'єктивні ознаки складу злочину «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини».....	8
1.3. Проблемні питання кваліфікації злочину, передбаченого ст. 146 Кримінального кодексу України.....	10
РОЗДІЛ ІІ. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 147 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	14
2.1. Об'єктивні ознаки складу злочину «Захоплення заручників».....	14
2.2. Суб'єктивні ознаки злочину «Захоплення заручників».....	16
РОЗДІЛ ІІІ. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ ІЗ СУМІЖНИМИ СКЛАДАМИ ЗЛОЧИНІВ.....	20
РОЗДІЛ ІV. ЗАРУБІЖНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ ТА ЗА ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ.....	24
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31
ДОДАТКИ.....	35

ВСТУП

Актуальність теми. Воля людини як складова права на свободу охороняються та гарантуються кожному державою. Значні порушення у даній сфері особливо спостерігаються за останні роки проведення антитерористичної операції (АТО) в окремих районах Донецької та Луганської областей та тимчасово окупованих українських територіях було спровоковано стрімке зростання кількості незаконного позбавлення волі та викрадення людини, а також захоплення заручників. Тому, вважаємо, що проблемні питання кваліфікації даних злочинів породжують необхідність як найшвидшого їх вирішення та внесення певних змін до відповідних кримінально-правових норм.

Усе вище зазначене зумовлює потребу комплексного дослідження проблеми кримінально-правової характеристики злочинних діянь, що передбачені ст.ст. 146 та 147 Кримінального кодексу України із акцентуванням уваги на складних та спірних моментах їх кваліфікації.

Стан дослідження теми. Дослідження кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини та за захоплення заручників проводилося такими науковцями як П. П. Андрушком, А. В. Андрушком, Ю. В. Бауліним, О. М. Броневицькою, О. О. Житним, Л. В. Кабанець, Д. М. Калмиківим, О. О. Квашою, В. А. Козаком, О. М. Костенком, В. Г. Кундеусом, Д. С. Мельником, А. А. Музикою, В. О. Навроцьким, О. С. Наумовою, Д. О. Негодченком, М. І. Пановим, В. М. Підгородинським, М. Семенишиним, В. Федоровим та іншими.

Варто наголосити, що на рівні дисертаційних досліджень дану проблематику вивчали М. О. Акімов, О. О. Володіна, Н. В. Бойко, А. С. Політова та Є. Б. Тітов. А у 2019 році було захищено дисертаційну роботу Кабанець Л. В. на тему «Засоби запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини: міжнародний досвід».

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини та за захоплення заручників.

Предмет дослідження – незаконне позбавлення волі або викрадення людини та за захоплення заручників: кримінально-правова характеристика та проблеми кваліфікації.

Мета дослідження полягає в розкритті ключових питань кваліфікації злочинів, передбачених статтями 146 і 147 КК України з урахуванням проаналізованих матеріалів судово-слідчої практики, кримінального законодавства зарубіжних країн, а також в удосконаленні законодавства у цій сфері.

Основними **завданнями** даної курсової роботи є:

- охарактеризувати відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини у чинному законодавстві України;
- провести кримінально-правову характеристику складу злочину, передбаченого статтею 147 Кримінального кодексу України;
- вивчити досвід зарубіжних країн у сфері кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини та за захоплення заручників.

В ході виконання курсової роботи з обраної теми були використані такі **методи**, як: метод спостереження, діалектичний метод, метод аналізу та порівняння.

Структура курсової роботи складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ І. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 146 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

1.1. Об'єктивні ознаки складу злочину «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини»

Дослідження об'єктивних ознак складу злочину «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини» слід почати з кримінально-правової характеристики об'єкту та предмету даного злочинного діяння.

Варто підкреслити, що родовим об'єктом виступають суспільні відносини, що забезпечують особисту волю, гідність та честь особи. Зі свого боку, безпосереднім об'єктом досліджуваного злочинного діяння виступають суспільні відносини, що забезпечують недоторканість та особисту волю людини.

Стосовно аналізу поняття «воля», Мельник М. І. вважає, що волю людини потрібно розуміти як право не бути примушеним ніким робити те, що не передбачено законодавством [1, с. 348]. Доповнюючи думку науковця та посилаючись на Конституцію України (статті 19, 23, 29, 32, 33), Головка М. О. та Книш Ю. О. до волі відносять право на вільний розвиток особистості як гарантовану можливість реалізації нею конституційних прав і свобод (право на невтручання в її особисте життя, свобода та особиста недоторканність, свобода пересування і право на вільний вибір місця проживання), якщо при цьому не допускаються порушення прав та свобод других людей [2, с. 101].

Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [3] кожній людині надано право на свободу пересування, під яким мається на увазі право вільно та безперешкодно за власним бажанням переміщатися в будь-якому напрямку по території України, у будь-який час та в будь-який спосіб, окрім обмежень, котрі встановлені законом.

Особиста недоторканість особи виступає іншим об'єктом аналізованого кримінального правопорушення. Якщо звернутися до тлумачного словника, то дане поняття означає «те, що не можна знищувати, псувати, паплюжити через важливість, значимість тощо» або «охорону від будь-яких посягань з боку будь-кого, закріплену в законі» [4, с. 336].

Життя, здоров'я особи та громадська безпека можуть виступати додатковим факультативним об'єктом даного кримінального правопорушення.

На думку науковців у якості предмета такого злочинного діяння як викрадення людини, остання буде виступати лише предметом охоронюваних кримінальним законом відносин [5, с. 45].

Проте найважливішим елементом досліджуваного складу злочину, на нашу думку, виступає його об'єктивна сторона, адже саме вона визначає діяння, котрі й утворюють фактично склад злочину. Слушною є думка Тація В.Я., який зазначає, що об'єктивна сторона злочину передбачає наступні злочинні діяння [6, с. 107]:

- незаконне позбавлення волі;
- викрадення людини.

Таким чином, є абсолютно достатнім учинення одного із вказаних діянь для того, аби встановити об'єктивну сторону злочину. Склад досліджуваного злочину є формальним.

Протиправне перешкоджання людині за власною волею вибрати місце знаходження являється незаконним позбавлення волі, що може проявлятися у формі затримання потерпілої особи у тому місці, де вона не бажає знаходитися, або ж в переміщенні її у таке місце, яке вона не в змозі вільно залишити. Таке злочинне діяння може бути вчинене шляхом як психічного насильства (для прикладу, потерпілу особу примушують залишатися у приміщенні під загрозою використання зброї), так й шляхом застосування насильства фізичного (для прикладу, потерпілу особу поміщують у підготовлене місце заздалегідь або ж зв'язують та зачиняють у підвалі тощо). Даний злочин може бути вчинене й

шляхом обману (для прикладу, людину заманюють у будь-яке місце і зачиняють із метою позбавлення волі) [7, с. 40].

Викрадення людини виступає найнебезпечнішою формою незаконного позбавлення волі. Воно являє собою протиправне таємне або ж відкрите захоплення потерпілої особи, переміщення її з того місця, де вона знаходилася з наступним утриманням її викрадачем або другою особою. Важливо, що практично завжди викрадення людини супроводжується психічним або ж фізичним насильством.

Аналізований злочин припускає дії, котрі, як ми вже з'ясували, скоюються проти волі потерпілого. Звідси випливає, що згода останнього на учинення щодо нього таких дій виключає відповідальність за ст. 146 КК України, окрім випадків згоди на такі дії малолітньої особи (ч. 2 ст. 146 КК України). Не можна вести мову про згоду потерпілої особи, якщо вона внаслідок недоумства або психічної хвороби визнана судом недієздатною.

Варто підкреслити, що у юридичній науковій літературі склад незаконного позбавлення волі людини та склад злочину викрадення людини розмежовуються, тоді як законодавець об'єднав їх в одну статтю 146 КК України. Об'єктивна сторона викрадення людини виступає основним критерієм відокремлення від незаконного позбавлення волі.

Як вже вище зазначалося, способом вчинення аналізованого злочинного діяння виступає психічне (погроза) чи фізичне насильство або те й інше одночасно, а також обман.

Злочин визнається закінченим із фактичного моменту позбавлення волі. Виключає склад злочину згода людини на ізоляцію у конкретному місці. Проте, наступне протиправне утримання особи, котра перебуває в конкретному місці з власної волі виступає незаконним позбавленням волі (для прикладу, сезонний робітник після закінчення терміну контракту).

Вважаємо слушною точку зору Рарога О. І. відносно того, що доставлення людини шляхом обману у місце, звідки вона не має можливості швидко вибратися (печера, острів і т.п.), або у віддалену місцевість, не можуть

розглядатися як незаконне позбавлення волі, адже сама людина із власної волі була переміщена у ті місця [7, с. 41]. Незаконним позбавленням волі слід кваліфікувати дії щодо утримання дитини, котра заблукала, всупереч її волі.

Охарактеризувавши об'єктивну сторону складів злочинів незаконного позбавлення волі та викрадення людини, можна дійти висновку, що обидва злочинні діяння різняться між собою за змістом діяння. Незаконне позбавлення волі виявляється лише у незаконному обмеженні свободи людини, тоді як викрадення людини виражається в її захопленні, вилученні із звичного, звичайного, природного мікросуспільного середовища з наступним її переміщенням з одного місця в інше із ціллю подальшого утримання.

1.2. Суб'єктивні ознаки складу злочину «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини»

Відповідно до ст. 146 КК України суб'єктом аналізованого складу злочину виступає загальним. Мається на увазі, що ним є фізична осудна особа, яка досягла 16-ти річного віку на момент вчинення злочину. Окрім того, як доречно підмітили Головка О. М. та Книш Ю. О., не можуть виступати суб'єктом даного злочину особи, котрі згідно чинного закону вправі тримати особу в місці (поміщати її в таке місце), де вона хоч не бажає знаходитися та яке не в змозі залишити з власної волі, проте виключно з мотиву турботи та піклування про психічне та фізичне здоров'я підопічної чи з других соціально корисних мотивів (для прикладу, батьки, прийомні батьки, усиновителі по відношенню до власних рідних, прийомних/усиновлених дітей, піклувальники та опікуни відносно осіб, котрі знаходяться у них під піклуванням/опікою, науково-педагогічні/педагогічні працівники стосовно піднаглядних дітей, працівники поліції та посадові особи других відомств, залучених до АТО тощо, по відношенню до будь-яких громадян у випадках, передбачених відповідними законами України тощо) [2, с. 102-103].

Як зазначає Бурлака В. В., типовий злочинець являється, як свідчить практика, виключно осудним, тому питання про осудність тут практично не виникає. Як правило, часто такими особами виступають особи, із якими потерпілий був чи є знайомий, або ж товаришує із злочинцем, можуть бути колегами чи учнями одного навчального закладу, рідними тощо. Проте, все ж безліч випадки досліджуваного складу злочину трапляються таки із незнайомими для потерпілого особами. Такі злочинні діяння, здебільшого вчиняються із метою втягнення потерпілої особи до скоєння ними статевих злочинів (для прикладу, мужолозтво, гвалтування, це можуть бути другі дії, що носять сексуальний характер), чи, наприклад, до праці [8, с. 455-456].

Що ж стосується учинення злочину, передбаченого ст. 146 КК України, неповнолітніми, то Андрушко А. В. підмітив, що такі випадки трапляються значно рідше. Окремі науковці взагалі притримуються думки, що серед засуджених за даний злочин взагалі немає неповнолітніх. Певною мірою цей факт, Андрушко А. В., посиляючись на думку вітчизняних науковців, пояснює психологічними особливостями таких осіб, а саме їх непосидючістю та небажанням впродовж тривалого часу дочекатися настання бажаного результату [9, с. 122].

Але, якщо звернутися до судової практики, то вона дає підстави не погоджуватися із вище зазначеною думкою. Наведемо приклад, коли Андрушівський районний суд Житомирської області засудив сімнадцятирічного громадянина В., котрий, застосував до неповнолітньої дівчини фізичне насильство, з якою до того злочинець перебував у досить таки неприязних стосунках. Хлопець помістив неповнолітню в багажник транспортного засобу, яким перевіз її до лісу з метою подальшого вияснення стосунків. Жахливо, що в лісовому масиві злочинець змусив перелякану потерпілу самій копати собі яму. Та раптом хлопець заявив, що цього разу він її пожалів, натомість почав вимагати у неї грошову суму в розмірі ста гривень [10].

Більш того, на особу може бути покладений правове зобов'язання піклуватися про особу, та право, виключно з цією метою обмежувати її волю, договором про надання послуг із забезпечення власної безпеки особи, договором морського круїзу/договором перевезення тощо. Проте, застосована як виховний примусовий захід довготривала заборона батьками дитині на протязі тривалого терміну (кількох місяців чи тижнів) покидати квартиру чи якесь друге житло, дає підстави для кваліфікації таких діянь за ст. 146 КК України, а саме як незаконне позбавлення волі [1, с. 349-350].

Суб'єктивну сторону досліджуваного злочинного діяння являє прямий умисел, обов'язковою умовою якого виступає усвідомлення особою незаконності діянь, котрі вона вчиняє. Мета й мотив можуть бути різними та значення для кваліфікації не мають. Більш того, відсутня взагалі відповідальність за необережне незаконне позбавлення свободи, тоді як зарубіжний досвід показує, що у випадках настання тяжких наслідків чи, навіть, смерті потерпілої особи, необережне незаконне позбавлення свободи зобов'язане бути криміналізованим.

1.3. Проблемні питання кваліфікації злочину, передбаченого ст. 146 Кримінального кодексу України

Розгляд даного питання варто розпочати із дослідження кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, які відіграють важливу роль при кваліфікації злочину, передбаченого ст. 146 КК України.

Законодавець в чинному законодавстві до кваліфікуючих ознак незаконного позбавлення волі або викрадення людини відніс:

- 1) вчинення такого діяння щодо малолітнього;
- 2) скоєння такого діяння із корисливих мотивів;
- 3) вчинення злочинного діяння щодо двох та більше осіб;
- 4) скоєння групою осіб, які попередньо змовились;

5) вчинення способом, що є небезпечним для життя або ж здоров'я потерпілої особи;

6) скоєння такого діяння, що супроводжувалося спричиненням потерпілому фізичних страждань;

7) вчинення діяння із застосуванням зброї;

8) скоєння діяння, яке вчинялося протягом тривалого часу [11, с. 44].

До особливо кваліфікуючих ознак законодавець відніс:

1) вчинення організованою групою злочинного діяння;

2) спричинення діянням тяжких наслідків.

Хочемо відмітити, що підтримуємо слушне висловлювання Лизогуба Я., який досить критично відреагував на хибність однієї з кваліфікуючих ознак, а саме здійснення злочину протягом тривалого часу. Вбачається, що «протягом тривалого часу» можна позбавити особу волі, для прикладу, закрити її в підвалі й утримувати протягом тижня чи місяця. Як вже раніше зазначалося, за конструкцією об'єктивної сторони досліджуваний злочин становить формальний склад, а за структурою – простий триваючий. І хоча його момент закінчення вже пов'язується із самим фактом обмеження потерпілої особи свободи пересування, проте триваючий характер даного злочину дає можливість розтягнути його об'єктивну сторону в часі, тобто, для прикладу, поки потерпілу особу не звільнять, причім момент тривалого тримання виступає характеристикою даного злочину із позиції злісності скоюваних винним дій та повністю охоплюється складом незаконного позбавлення волі, не потребуючи при цьому ніякої додаткової кваліфікації за другими статтями КК України [12, с. 128].

Науковець твердо переконаний, що такий підхід є абсолютно логічним та юридично виправданим, адже дає можливість диференціювати так зване «просте позбавлення волі» та його кваліфікований вид. Тоді як через особливості власної юридичної конструкції викрадення людини не узгоджується із такою обставиною, як «учинене протягом тривалого часу», бо остання породжує абсурдне уявлення про його юридичну природу

(викрадення), оскільки момент закінчення цього злочину пов'язується виключно з самим фактом вилучення потерпілої особи.

Убачається, що передбачивши для викрадення людини тривалий характер вчинюваних дій, нормотворець допустився логічної помилки, котра набрала риси логіко-юридичної. Прагнучи уніфікувати досліджувані злочини шляхом створення однієї статті з однаковими кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками, законодавець зумовив прогалину в чинному законодавстві, оскільки така кваліфікуюча ознака, як «здійснене протягом тривалого часу» не зможе бути застосована на практиці через зазначені вище особливості юридичного складу викрадення людини.

Окрім того, в кримінальній науці досі серед науковців панує думка, що як незаконне позбавлення волі людини, так і викрадення людини являються абсолютно самостійними злочинами та відрізняються, як ми вже раніше з'ясували, особливостями об'єктивної сторони. Незаконне позбавлення волі людини полягає в протизаконному її обмеженні вільного вибору нею місця проживання, тимчасового перебування або ж свободи пересування шляхом поміщення потерпілої особи до місця із застосуванням до неї протиправних дій, де вона категорично не бажає перебувати. Тоді як викрадення людини являється відкритим або таємним заволодінням людиною, котру всупереч її волі переміщують із місця постійного чи тимчасового перебування до другого місця, де вона тримається іншими особами протягом певного часу з метою отримання вигід майнового або немайнового характеру [13, с. 12].

В судовій та слідчій практиці виникають значні труднощі при кваліфікації злочинних діянь за ст. 146 КК України, що були вчинені способом, який становив небезпеку для здоров'я та життя потерпілої особи. Варто звернути увагу, що в спеціальній літературі відсутнє однозначне трактування дослідниками даної кваліфікуючої ознаки. Одні науковці твердо переконані, що під таким способом потрібно розцінювати випадок незаконного позбавлення волі або ж викрадення людини, коли злочинними діями винного було реально створено загрозу завдання потерпілій особі тілесних ушкоджень, що в

результаті могло потягнути за собою наслідки, передбачені ч. 1 ст. 121 КК України [6, с. 108]. Другі схиляються до думки, що мова йде про реальне створення загрози завдання особі тілесних ушкоджень [14, с. 436].

Якщо підвести своєрідний підсумок, то вище зазначені думки науковців є свідченням існування в національному кримінальному законодавстві значних колізій та помилок при здійсненні кваліфікації аналізованого злочину. Численні з таких помилок, насамперед, пов'язуються із недоліками термінологічного характеру ст. 146 КК України, проте, вважаємо, що більшість з них все ж спровоковані, на жаль, недостатнім фаховим рівнем прокурорів, слідчих та суддів. А тому, ми підтримуємо думку багатьох науковців і сходимося на тому, що зі ст. 146 КК України доречно виокремити окрему статтю про викрадення людини. Для цього нормотворцю необхідно внести ряд змін до даної статті. Також вважаємо, що диспозицію ст. 146 КК України варто було б виокремити в два різні склади злочину: «позбавлення волі» та «викрадення людини».

РОЗДІЛ II. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 147 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

2.1. Об'єктивні ознаки складу злочину «Захоплення заручників»

Стаття про кримінальну відповідальність за захоплення заручників розміщена законодавцем у розділі III Особливої частини КК України, який об'єднує злочинні посягання проти волі, честі та гідності особи. Водночас у науковій літературі неодноразово висловлювалась думка про необхідність перенесення даного діяння до розділу IX «Злочини проти громадської безпеки», оскільки його основним безпосереднім об'єктом нібито виступає громадська безпека [15, с. 127].

У своєму дисертаційному дослідженні Акімов М. О. зазначає, що захоплення заручників (внаслідок спонукання винною особою третіх осіб до вчинення чи утримання від вчинення певної дії як умови звільнення потерпілих) спрямоване на заподіяння шкоди невизначено великій кількості людей та невизначено широкому колу відносин (життя і здоров'я людини, її права та свободи, порядок діяльності підприємств, установ, організацій і т. ін.). Науковець додає, що шкода основному об'єкту (громадській безпеці) спричиняється через посягання на додатковий (свободу особи) [16, с. 8].

Подібним чином розмірковує Володіна О. О., котра підкреслює, що, хоча захоплення заручників неможливо вчинити, не обмеживши свободу конкретної людини, основна небезпека цього діяння в тому, що воно завдає шкоду життєво важливим інтересам усього суспільства, невизначено великому колу осіб; про це, на її думку, свідчить і мета його вчинення – спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника.

Володіна О. О. наголошує: «Саме ж захоплення чи тримання потерпілого є лише засобом досягнення основної мети. Тому суспільні відносини, що

забезпечують свободу людини, слід визнати в цьому злочині додатковим обов'язковим, а не основним безпосереднім об'єктом» [17, с. 175].

На наш погляд, з наведеними міркуваннями навряд чи можна погодитись. Лизогуб Я. Г. слушно відзначає, що громадській безпеці під час вчинення захоплення заручника шкода спричиняється не завжди. У деяких випадках, зокрема, коли винний захопив потерпілого з метою адресувати в подальшому свою вимогу відповідному адресатові, але не встиг її висловити, така шкода може бути лише в майбутньому (тобто йдеться лише про загрозу спричинення шкоди). Цього, однак, не можна сказати про шкоду свободі захопленого; тому саме вона має визначати зміст безпосереднього об'єкта розглядуваного злочину [18, с. 112].

Основним безпосереднім об'єктом посягання слід визнати відносини загальної безпеки. Додатковим безпосереднім обов'язковим об'єктом злочину виступатимуть відносини свободи та особистої безпеки особи, додатковим безпосереднім факультативним об'єктом можуть бути відносини життя, здоров'я, власності, порядку управління, громадського порядку.

Потерпілим від злочину є фізична особа, яка захоплена або утримується як заручник, та будь-яка інша фізична особа, якій посяганням завдано фізичну, моральну чи матеріальну шкоду (особа є адресатом вимог і вимоги були до неї звернені; шкода завдана їй при захопленні, триманні чи при звільненні заручників).

Таким чином, заручником є фізична особа, яку, всупереч її волі, захоплює або утримує інша особа (особи), погрожуючи їй вбити, спричинити тілесні ушкодження, вчинити інші насильницькі дії або продовжувати утримувати далі з вимогою спонукати її родичів або інших фізичних чи юридичних осіб вчинити певні дії чи відмовитися від їх вчинення, які висуваються винним (винними) [19, с. 14].

Об'єктивна сторона його характеризується суспільно небезпечними діями у двох можливих формах:

- 1) захоплення особи як заручника;

2) тримання особи як заручника.

Заручником є особа, яку захоплює або утримує інша особа, погрожуючи при цьому її вбити, спричинити тілесні ушкодження, вчинити інші насильницькі дії або продовжувати утримувати далі.

Під захопленням особи треба розуміти напад, пов'язаний з її затриманням із наступним істотним обмеженням вільного руху, пересування чи поведінки особи. Тримання особи передбачає насильницьку заборону особі залишати певне місце чи унеможливлення це зробити.

Захоплення може бути таємним або відкритим, із застосуванням фізичного насильства або ж із погрозою його застосування. Так само фізичним чи психічним насильством може супроводжуватися й тримання особи. Проте, захоплення або тримання, поєднані з погрозою вбивства заручника, є кваліфікованим видом злочину, а тому межі погрози, що застосовується при вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 147 КК України, не можуть бути вищими за погрозу спричинення тяжкого тілесного ушкодження.

2.2. Суб'єктивні ознаки злочину «Захоплення заручників»

Суб'єкт злочину захоплення заручників є фізична осудна або обмежено осудна особа, що досягла віку 14 років.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом відносно захоплення або тримання особи (осіб) як заручника (заручників).

Варто підкреслити, що на момент затримання за захоплення заручників такі особи здебільшого «встигають» вчинити й інші злочини, які одержують самостійну кримінально-правову оцінку. Супутніми захопленню заручників злочинами є діяння, передбачені ст. ст. 115 (пп. 3, 6, 9, 12 ч. 2), 146 (зазначимо при цьому, що в окремих випадках така кваліфікація була зайвою, оскільки вчинене охоплювалось ст. 147), 187, 189, 257, 263 КК України [20, с. 216].

У 96,3 % випадків суд призначив засудженим за цей злочин покарання у виді позбавлення волі на певний строк з реальним його відбуванням; двох

засуджених суд звільнив від відбування покарання з випробуванням. Щодо чотирьох осіб суд дійшов висновку про можливість призначення їм більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Зазначимо також, що мінімальний строк призначеного покарання у виді позбавлені волі за захоплення заручників сягав одного року і одного місяця, максимальний – 12 років. При цьому, виходячи із сукупності злочинів чи вироків та призначаючи винним остаточне покарання, суд іноді призначав і триваліші строки цього покарання. В одному випадку двом засудженим за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 147, ч. 4 ст. 187 та пп. 3, 6, 9, 12 ч. 2 ст. 115 КК України, суд призначив остаточне покарання у виді довічного позбавлення волі з конфіскацією майна.

Вважаємо, що іноді суди призначають засудженим за захоплення заручників невинуватим м'яке покарання. Так, Іллічівський міський суд Одеської області, визнавши винними у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 146, ч. 2 ст. 147 та ч. 2 ст. 353 КК України трьох учасників організованої групи, призначив організатору вказаних діянь остаточне покарання у виді позбавлення волі строком на три роки (цей же строк є призначеним строком даного покарання за захоплення заручників), а двом виконавцям – остаточне покарання у виді одного року і одного місяця позбавлення волі (цей же строк є призначеним строком даного покарання за захоплення заручників). При цьому суд врахував їх щире каяття, їх явки з повинною та активне сприяння розкриттю злочину, а також особи винних (зокрема, те, що вони раніше не судимі, на обліку у психіатра та нарколога не перебувають, за місцем проживання характеризуються посередньо) [21]. Цього, таким чином, виявилось достатньо, аби суд дійшов висновку про доцільність призначення покарання, нижчого від найнижчої межі, встановленої в санкціях частин вказаних вище статей КК України, особам, котрі, використовуючи форму працівників міліції, тричі захоплювали і утримували заможних громадян КНР з метою одержання колосальних сум викупу від їхніх родичів.

В одному випадку суд, призначаючи покарання особам, які у приміщенні СІЗО захопили в заручники чергового, критично оцінив їх каяття та визнання своєї вини. Суд справедливо, на наш погляд, підкреслив, що про визнання вини обвинуваченими у цьому випадку не можна стверджувати однозначно, оскільки фактично воно є наслідком повної та об'єктивної фіксації їх діянь засобами відеоспостереження, що є невід'ємною частиною безпеки режимної установи. На переконання суду, заперечувати чи спотворювати обставини вчинення злочину у даному випадку не тільки неможливо, а й недоцільно, а тому метою вказаного зізнання та каяття є прагнення обвинувачених до призначення їм більш м'якого покарання, що, зрозуміло, є їх природним правом [22].

Особливу хочемо звернути увагу на відсутність в чинній редакції ст. 147 КК України заохочувальної норми про звільнення особи від кримінальної відповідальності, котра добровільно звільнила заручника. Вважаємо, що така норма безумовно стимулювала б зупинення винним злочинних діянь. Андрушко А. В. має рацію, коли робить наголос на обов'язковості та необхідності проведення перемовин із безпосереднім виконавцем чи рештою співучасників злочину. Сенс таких переговорів є виключно тоді, коли кожній стороні є що запропонувати одна одній. Як свідчить практика, звільнення заручників під дією ультиматуму загрожує самій ідеї переговорів та може зірвати їх [23, с. 241].

В непростих умовах сьогодення захоплення заручників набуває все більших масштабів. Так, у Харкові (30 грудня 2017 року) у відділенні «Укрпошти» захопив заручників чоловік, який взяв у заручники двох дітей та дев'ять дорослих. Лише після кількох годин важких переговорів, в результаті спецоперації працівникам правоохоронних органів вдалося проникнути в будівлю, затримати злочинця та звільнити заручників. Звісно ж, що було відкрите кримінальне провадження за ст. 147 КК України.

Та, мабуть, першим масштабним інцидентом із захопленням заручників в нашій державі став випадок, який трапився 21 липня цього року у Луцьку, коли злочинець захопив автобус із тринадцятьма заручниками. Кривоша М. (так

звали злочинця) вимагав від українських політиків та чиновників, аби вони записали та показали суспільству відеозвернення із гаслом «Я – терорист в законі!». Вимоги були поставлені й шостому Президенту України – В. Зеленському, від якого злочинець вимагав звернення із закликом переглянути фільм «Земляни». І лише тоді, коли президент виконав вимогу Кривоші М., приблизно о 22 годині вечора, злочинець відпустив заручників, а сам був затриманий правоохоронцями [24].

Схожі інциденти в Україні останніх років показані у рис. 1 (додаток А).

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ ІЗ СУМІЖНИМИ СКЛАДАМИ ЗЛОЧИНІВ

Злочинність діянь та їх суспільна небезпечність, котрі нормотворець передбачив у статтях 146 та 147 чинного КК України, полягають у тому, що вони власне посягають на змогу реалізовувати наступні права:

- право на невтручання в особисте людське життя,
- право особистої недоторканності та свободи,
- право на вільний вибір місця проживання й перебування,
- право на свободу пересування, які кожному гарантує Основний закон нашої держави.

Якщо звернутися до судової практики, проаналізувати її та вивчити, то побачимо, що відносно вирізнення незаконного позбавлення волі від викрадення людини присутні помилки. Ба більше, на практиці можна зустріти випадки, коли суддя не здійснює розмежування й особі інкримінує одне й друге злочинне діяння разом.

Для прикладу наведемо справу, яку розглядав Корабельний районний суд міста Миколаєва. Суд, оцінивши в сумі докази, які дослідив, дійшов висновку, що громадянин Т. таки винен в незаконному позбавленні волі й викраденні людини, що було супроводжено завданням потерпілій особі фізичного страждання, та кваліфікував дії злочинця за ч. 2 ст. 146 КК України.

Якщо звернутися до фабули справи, то там зазначено, що обвинувачений громадянин Т. на власному транспортному засобі, маючи на меті незаконне викрадення громадянина Д. із наступним позбавленням його волі, приїхав з прямим умислом до житла громадянина Д. і застосував до нього насильство у формі нанесення ударів в лице хлопця, силою змусивши останнього сісти до транспортного засобу, тим самим незаконно позбавивши громадянина Д. волі.

Наступними діями злочинця були: обвинувачений привіз потерпілого до свого дому, у якому завдав йому фізичний біль, щоб подавити опір та закрив потерпілого в гаражі, що був переобладнаний на приміщення для забою худоби.

На додаток, всі вище вказані діяння постійно були супроводжені завданням потерпілому хлопцеві непоодиноким фізичним страждань, котрі полягали в прив'язуванні за допомогою залізного ланцюга із навісним замком громадянина Д. до залізного швелера. Потерпілого обвинувачений бив резиною трубою та дерев'яною палкою по голові та тулубі, а також насильно утримував його закритим у приміщенні й не давав найменшої змоги потерпілому зорієнтуватися в часі та просторі, обмеживши хлопця у вживанні води, продуктів харчування, а також у справлянні власних людських природних потреб [24].

Зважаючи на зазначені у фабулі обставини, суд повинен був прокваліфікувати дії винного громадянина Т. як викрадення людини, що полягали в захопленні потерпілого громадянина Д., переміщенні його проти його волі в зовсім друге місцеперебування із супроводженням йому фізичних страждань з наступним утриманням.

Характерною ознакою об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину виступає те, що дана протиправна дія завжди скоюється із метою спонукання юридичної/фізичної особи скоїти (утриматися від скоєння) будь-якої дії як умови звільнення заручника. І зовсім немає значення, хто такі вимоги буде виконувати. Тоді як при викраденні вимоги спрямовуються до визначених певних осіб, якими можуть бути родичі викраденої особи (особи, котрі їх замінюють) або ж власне до самої викраденої людини. Інший випадок, коли викрадення скоюється взагалі без пред'явлення вимог [25, с. 47].

Необхідно підкреслити, що як при викраденні людини, так і у випадку захоплення заручників, дії можуть бути як відкритими, так і таємними, проте відкритий характер притаманний власне факту тримання особи при захопленні заручника. Як правило, від правоохоронців не приховується місцезнаходження заручника, ба більше, його утримання доволі часто поєднується із погрозою його здоров'ю чи життю, або ж просто із демонстрацією такої погрози. Коли йдеться про викрадення, про факт тримання викраденого, як правило, відомо виключно рідним чи другим особам, на котрих винуватець розраховує вплив

самого факту викрадення, тоді як місцезнаходження викраденого нікому невідоме, ретельно скривається [25, с. 47].

Потерпілою особою злочинного діяння, що інкримінується за статтями 146 чи ст. 147 КК України, може стати люба особа, незалежно від віку або ж соціального статусу. Варто відмітити, що ст. 444 КК України передбачена кримінально-правова охорона осіб, котрі користуються міжнародним захистом. Якщо більш деталізувати, то в таких випадках (викрадення/позбавлення волі особи, на котру поширює дію міжнародний захист), коли протиправні діяння потягнути за собою тяжкі наслідки були або ж були скоєні організованою групою, їх слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, а саме за ч. 1 ст. 444 та ч. 3 ст. 146 КК України.

Захоплення заручників за ознакою об'єкта як елементу складу злочину необхідно відмежовувати від діянь, котрі в своєму складі містять ознаки посягання, що на які законодавець вказав у ст. 444 КК України (злочини проти особи та установи, що користуються міжнародним захистом). Аналізовані кримінально-правові норми нормотворець між собою співвідніс як загальну й спеціальну норму й за правилами вирішення даного виду конкуренції застосовує спеціальну норму, тобто згадану вище статтю 444 КК України. Але у випадку, якщо злочинець, позбавивши волі потерпілу особу, на яку поширюється захист вказаної норми, буде вимагати від другої особи, котра користується міжнародним захистом, або від міжнародних організацій чи країн, представниками якої може виступати особа, здійснити конкретну певну дію (втриматися від скоєння такої дії) як основної умови звільнення потерпілої, тоді скоєне буде містити риси захоплення заручника [26, с. 119].

Захоплення заручника полягає у заволодінні іншою фізичною особою всупереч її волі із застосуванням насильства чи погрози насильства. Насильницький характер захоплення заручника проявляється підкоренням волі потерпілого винній особі, примушування заручника до певної поведінки.

Тримання заручника полягає в установленні контролю над особою, обмеження її вільного пересування всупереч її волі із застосуванням насильства чи погрози насильства.

Основним критерієм відмежування захоплення заручників є мета, яка є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони захоплення заручників. Також слід урахувати, що при захопленні заручників винна особа посягає на пересічних громадян, міжособистісних стосунків між винним і потерпілим зазвичай не існує, тобто потерпілий випадково перебував у певному місці у певний час. Водночас при незаконному позбавленні волі або викраденні людини потерпілий цікавить винного персонально [26, с. 86].

У тому випадку, якщо під час захоплення заручника потерпілому заподіяні тілесні ушкодження або щодо нього застосовувались інші насильницькі дії (побої, мордування, катування тощо), діяння винного слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 147 КК України та відповідними частинами ст.ст. 125, 126 або 127 КК України [25, с. 49-50].

За об'єктивною стороною захоплення заручників подібне до піратства (ст. 446 КК), тим паче, що іноді перший злочин може бути логічним продовженням іншого (якщо піратство вчиняється з метою захоплення заручників). Відрізнити перше від другого дозволяє діяння як обов'язкова ознака об'єктивної сторони цих посягань (піратство полягає у насильстві щодо пасажирів та екіпажу, їх пограбуванні та інших ворожих діях; захоплення заручників – у захопленні або триманні особи з подальшим спонуканням третіх осіб до вчинення або утримання від вчинення певної дії як умови її звільнення). Крім цього, обов'язковою ознакою піратства є місце вчинення злочину (відкрите море поза межами територіальних вод будь-якої держави), а захоплення заручників – є мета його вчинення (спонукання визначених диспозицією норми осіб до вчинення або утримання від вчинення певної дії як умови звільнення потерпілого) [26, с. 118].

РОЗДІЛ IV. ЗАРУБІЖНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ ТА ЗА ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ

Позитивні моменти в аналогічних зарубіжних складах дають підстави вивчення зарубіжного досвіду з метою їх імплементації у вітчизняне законодавство, що дасть змогу істотно удосконалити кримінально-правову регламентацію по боротьбі з незаконним позбавленням волі чи викраденням людини.

Одразу ж слід звернути увагу, що перші згадки про норми, які охороняють свободу людини в зарубіжному законодавстві знаходимо ще в Стародавньому Римі. Там був присутній склад, який називався «*plagium*» й під яким малося на увазі звернення вільної людини в нездатну, іншими словами в положення раба. Такий склад кримінального правопорушення того часу передбачав покарання у виді смертної кари.

Кабанець Л. В. у своєму дисертаційному дослідженні відмічає, що найпершим нормативним документом, котрий за незаконне позбавлення волі чи викрадення людини закріпив кримінальну відповідальність, вважається постанова, котра була прийнята вкінці XVIII століття – Пруського Земського Права, в статті 1077 якої йшлося: «... хто силою затримає, укладе людини або проти його волі примусить до чого-небудь ...» [27, с. 59].

У згаданій постанові вперше незаконне позбавлення волі було визнано злочином й дано йому тлумачення. Саме після цього в кримінальне законодавство більшості країн цей склад злочину став активно впроваджуватися.

Як вже йшлося в попередніх розділах роботи, в Особливій частині КК України законодавець відповідальність за незаконне позбавлення волі чи викрадення людини й захоплення заручників закріпив у розділі III «Злочини проти волі, честі та гідності особи». Якщо проаналізувати кримінальне

законодавство окремих країн-членів Європейського Союзу (надалі – ЄС), то аналогічні норми знаходимо закріплена у таких главах/розділах:

- Кримінальний кодекс Республіки Польща (ст. 189) розміщена у главі XXIII «Злочини проти свободи»;
- Кримінальний кодекс ФРН (статті: 234, 234 а, 235, 239, 239 а) розміщені у розділі XVIII «Карані діяння проти особистої свободи»;
- Кримінальний кодекс Республіки Франція (статті 224-1, 224-2, 224-3, 224-4, 224-5) розміщені у розділі I «Про викрадення та незаконне позбавлення свободи» та Главі IV «Посягання на свободу людини»;
- Кримінальний кодекс Королівства Нідерланди (статті 282, 283) розміщені у Розділі XVIII «Злочини проти свободи особи»;
- Кримінальний кодекс Королівства Норвегія (статті 223, 226) розміщені у главі 21 «Злочини проти особистої свободи»;
- Кримінальний кодекс Республіки Болгарія (статті 142, 142 а, 143 а) розміщені у розділі IV «Викрадення та незаконне позбавлення свободи»;
- Кримінальний кодекс Королівства Швеція (статті 1 та 2) розміщені у главі IV «Про злочини проти свободи і громадського спокою»;
- Кримінальний кодекс Швейцарської Конфедерації (статті 183, 184) розміщені у розділі 4 «Злочини та проступки проти свободи»;
- Кримінальний кодекс Республіки Сан-Марино (статті: 169, 170, 176) розміщені у главі II «Злочини проти свободи особи»;
- Кримінальний кодекс Королівства Іспанія (статті: 163, 165, 166, 167, 168) розміщені у главі I «Незаконне переслідування та викрадення» та у розділі VI «Злочини проти свободи особи»;
- Кримінальний кодекс Королівства Данія (статті 260, 261, 262) розміщені у главі 26 «Злочини проти особистої свободи» [27, с. 60].

Вбачається, що в усіх вище проаналізованих статей кримінальних кодексів зарубіжних країн родовим об'єктом досліджуваного складу кримінального правопорушення виступає саме право на свободу людини, а не на її волю, як це передбачено розділом III Особливої частини КК України.

Підтримуємо думку Володіної О. О., яка вважає за доцільне змінити назву цього розділу, перейменувавши на «Злочини проти свободи особи» [28, с. 6].

Знову, звертаючись до думки Кабанець Л. В., підтримуємо її наукову позицію щодо аналізу відповідальності за незаконне позбавлення свободи, яка в законодавстві зарубіжних країн регламентована наступним чином:

1) відповідальність за незаконне позбавлення свободи й викрадення людини передбачена лише однією статтею кримінального кодексу. Для прикладу:

- ч. 1 ст. 282 КК Королівства Нідерланди передбачає відповідальність особи, яка зумисно, незаконно позбавляє іншу особу або ж продовжує позбавляти її свободи;

- ч. 1 ст. 189 КК Республіки Польща передбачає кримінальну відповідальність за незаконне позбавлення свободи та викрадення людини, водночас не виокремлюючи поняття «викрадення» людини;

- ст. 224-1 КК Республіки Франції передбачає відповідальність за викрадення, арешт, затримання або ж незаконне позбавлення свободи, що було вчинено без дозволу органів влади за відсутності випадків, що прямо передбачені законом;

- ч. 1 ст. 283 КК Королівства Норвегії передбачає кримінальну відповідальність для особи, котра іншу особу незаконно позбавляє свободи або ж являється причетною до цього;

- ч. 1 ст. 183 КК Швейцарської Конфедерації передбачає відповідальність за незаконне захоплення особи або ж її утримання в умовах несвободи, або вчинене іншим шляхом незаконного позбавлення свободи, за викрадення особи з використанням погрози, насильства чи обману;

- ч. 1 ст. 261 КК Королівства Данія передбачає відповідальність для будь-якої особи, котра іншу особу позбавляє свободи;

- ст. 169 «Викрадення людини» КК Республіки Сан-Марино, передбачає відповідальність настає за ненадання свободи, обмеження свободи або ж її позбавлення.

2) відповідальність за незаконне позбавлення свободи та викрадення людини передбачена різними статтями кримінального кодексу, для прикладу:

- ст. 2 глави 4 КК Королівства Швеції передбачає відповідальність за утримання в неволі, викрадення будь-кого або ж в інший спосіб незаконне позбавлення свободи. Слід відмітити, що ст. 1 глави 4 передбачає кримінальну відповідальність за викрадення людини з метою викупу у випадку, коли особа захопила та викрала або ж позбавила свободи дитину або будь-кого іншого з метою спричинити їй/йому тілесні ушкодження або ж завдати шкоду здоров'ю, чи примусити її/його працювати, або з наміром вимагання;

- ст. 163 та 164 розділу IV КК Королівства Іспанії відповідальність передбачена за утримання в неволі другої людини в неволі, позбавляючи її таким чином свободи (ст. 163) та за викрадення людини із вимогою для її звільнення виконати нею деякі дії (ст. 164);

- ст. 142 та 142а КК Республіки Болгарії передбачають відповідальність за незаконне позбавлення свободи та викрадення людини: відповідальність за викрадення людини та незаконне позбавлення свободи (ст. 142) та відповідальність за незаконне позбавлення будь-кого свободи (ст. 142а);

- ст. 235, 239, 239а КК ФРН передбачають відповідальність за: викрадення неповнолітніх (ст. 235), позбавлення свободи, а саме поміщення особи до місць позбавлення волі або позбавлення свободи будь-яким другим способом (ст. 239) та викрадення, поєднане із вимаганням (ст. 239а) [29].

Отже, бачимо, що проаналізовані норми кримінального законодавства країн ЄС поділяють відповідальність за незаконне позбавлення свободи чи викрадення людини на окремі статті (сюди належить законодавство ФРН, Королівства Іспанія, Королівства Швеція Республіка Болгарія), в решті ж країн відповідальність за незаконне позбавлення свободи й викрадення людини прописана в одній лише статті (Королівство Нідерланди, Республіка Польща, Республіка Франція, Королівство Норвегія, Швейцарська Конфедерація, Королівство Данія, Республіка Сан-Марино).

Варто зауважити, що німецький законодавець вирізняє поняття «захоплення людини» та «торгівля людьми». Що ж стосується викрадення, то в науковій літературі зазначається, що: «викрадення людини передбачає сукупність послідовно вчинюваних дій: заволодіння людиною, вчиненого будь-яким способом; переміщення (віддалення) потерпілого з місця його перебування; подальше можливе тримання особи проти її волі та бажання. Причому тільки заволодіння людиною та переміщення її з місця перебування є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони» [28, с. 7].

Таким чином, у диспозиції ст. 146 КК України поняття «захоплення» людини виступає складовою поняття «викрадення» людини.

В окремих кримінальних кодексах зарубіжних країн передбачена відповідальність за наявності необережної форми вини за позбавлення свободи. Зокрема, статтею 283 КК Королівства Нідерланди передбачена відповідальність за незаконне позбавлення свободи/за продовження незаконного позбавлення свободи, що було вчинено з необережності чи недбалості [30].

Ст. 262 КК Королівства Данії передбачає кримінальну відповідальність особи, яка унаслідок грубої необережності скоїла злочин «незаконне позбавлення свободи» [31]. Для прикладу наведемо ст. 226 КК Королівства Норвегії, яка передбачає відповідальність особи, що визнається винною в позбавленні свободи другої особи, котре вона безпідставно вважає законним, або ж внаслідок проведення затримання без додержання визначеної законом процедури у випадку, якщо особа відповідно до порядку, встановленого законом могла здійснити затримання [32]. За названою статтею окрім того настає відповідальність особи, котра причетна до таких дій.

Отже, можна дійти висновку, що в кримінальному законодавстві певних європейських країн відповідальність диференційовано за ознакою форми вини.

ВИСНОВКИ

Провівши дослідження з даної теми слід зробити наступні висновки.

Протиправне перешкоджання людині за власною волею вибирати місце знаходження являється незаконним позбавлення волі, що може проявлятися у формі затримання потерпілої особи у тому місці, де вона не бажає знаходитися, або ж в переміщенні її у таке місце, яке вона не в змозі вільно залишити.

Охарактеризувавши об'єктивну сторону складів досліджуваних злочинів «незаконного позбавлення волі» та «викрадення людини», вбачається, що обидва злочинні діяння різняться між собою за змістом діяння. Незаконне позбавлення волі виявляється лише у незаконному обмеженні свободи людини, тоді як викрадення людини виражається в її захопленні, вилученні із звичного, звичайного, природного мікросуспільного середовища з наступним її переміщенням з одного місця в інше із ціллю подальшого утримання. Таким чином, в кримінальній науці досі серед науковців панує думка, що як незаконне позбавлення волі людини, так і викрадення людини являються абсолютно самостійними злочинами.

Що ж стосується злочинного діяння «захоплення заручників», то тут слід підкреслити, що як і при викраденні людини, дії тут можуть бути як відкритими, так і таємними, проте відкритий характер притаманний власне факту тримання особи при захопленні заручника. Як правило, від правоохоронців не приховується місцезнаходження заручника, ба більше, його утримання доволі часто поєднується із погрозою його здоров'ю чи життю, або ж просто із демонстрацією такої погрози.

Окрім того, неможна оминати увагою проаналізовані норми кримінального законодавства країн ЄС, які поділяють відповідальність за незаконне позбавлення свободи чи викрадення людини на окремі статті (сюди належить законодавство ФРН, Королівства Іспанія, Королівства Швеція Республіка Болгарія), тоді як в решті країн відповідальність за незаконне позбавлення свободи й викрадення людини прописана в одній лише статті

(Королівство Нідерланди, Республіка Польща, Республіка Франція, Королівство Норвегія, Швейцарська Конфедерація, Королівство Данія, Республіка Сан-Марино).

Вважаємо, що позитивні моменти в аналогічних зарубіжних складах дають підстави українському законодавцю вивчати зарубіжний досвід із метою імплементації його норм у національне кримінальне законодавство, що, в результаті дасть змогу істотно вдосконалити кримінально-правову регламентацію по боротьбі з незаконним позбавленням волі чи викраденням людини, або ж захоплення її як заручника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. Київ : Юридична думка, 2010. 1288 с.
2. Головка О. М., Книш Ю. О. Кримінально-правовий аналіз деяких аспектів складу злочину «незаконне позбавлення волі або викрадення людини». *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2017. № 1 (3). С. 100–104. URL : <file:///C:/Users/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/147511-318349-1-SM.pdf> (дата звернення: 09.10.2020).
3. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11 грудня 2003 року № 1382-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 15, ст. 232. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#top> (дата звернення: 10.10.2020).
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 600 с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина : текст лекцій : Закон. Злочин. Відповідальність. В. О. Туляков, Н. А. Мирошниченко, Д. О. Балобанова; НУ ОЮА. Одеса : Юридична література, 2014. 128 с.
6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. За заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 2013. 1040 с.
7. Федоров В. Проблеми кваліфікації незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Юридичний вісник*. 2018. № 3. С. 40–44. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v3_2018/8.pdf (дата звернення: 16.10.2020).

8. Бурлака В. В. Криміналістична характеристика незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Митна справа*. № 6. 2014. Ч. 2. Кн. 2. С. 451–456.
9. Андрушко А. В. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили незаконне позбавлення волі або викрадення людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Юриспруденція. № 40. 2019. С. 121–128. URL : <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc40/30.pdf> (дата звернення: 16.10.2020).
10. Архів Андрушівського районного суду Житомирської обл. за 2017 рік. Справа № 272/578/16-к.
11. Стеблинська О. С. Кримінальне право. Особлива частина. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2014. 358 с.
12. Лизогуб Я. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України) : деякі проблеми кваліфікованого складу. *Право України*. 2008. № 10. С. 126–129. URL : https://scholar.google.com/citations?user=wQCRH-IAAAAJ&hl=ru#d=gs_md_cita-d&u=%2Fcitations%3Fview_op%3Dview_citation%26hl%3Dru%26user%3DwQCRH-IAAAAJ%26citation_for_view%3DwQCRH-IAAAAJ%3AUeHWp8X0CEIC%26tzm%3D-120 (дата звернення: 19.10.2020).
13. Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України : автореф. дис... канд. юрид. Наук. НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2007. 20 с.
14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
15. Андрушко А. В. До питання про об'єкт захоплення заручників. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю* : зб. матеріалів доп. учасн. міжнар. наук.-практ. конференція. Івано-Франківськ, 2017. С. 126–130.

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/16585> (дата звернення 21.10.2020).

16. Акімов М. О. Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 16 с.
17. Володіна О. О. Щодо питання про об'єкт захоплення заручників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 6. С. 173–175. URL : http://lsei.org.ua/6_2015/51.pdf (дата звернення 21.10.2020).
18. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник. За ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ : ВД «Дакор», 2013. 786 с.
19. Бантишев О. Ф., Романюк Б. В. Захоплення заручників шляхом вчинення злочину проти безпеки руху та експлуатації транспорту. *Юридичний вісник*. № 4 (37). 2015. С. 12–17. URL : <file:///C:/Users/Користувач/Downloads/9821-25272-1-SM.pdf> (дата звернення 21.10.2020).
20. Андрушко А. В. Кримінологічна характеристика захоплення заручників. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 213-218. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/18906> (дата звернення: 22.09.2020).
21. Архів Іллічівського міського суду Одеської області за 2012 рік. Кримінальна справа № 1511/930/2012.
22. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 28 серпня 2015 р. (справа № 521/12752/15-к). Єдиний державний реєстр судових рішень : URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49223915> (дата звернення: 15.11.2020).
23. Андрушко А. В. Пропозиції щодо удосконалення статті 147 Кримінального кодексу України. *Підприємництво, господарство і право*. № 12. 2017. С. 239–243. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/12/51.pdf> (дата звернення: 18.11.2020).

- 24.Архів Корабельного районного суду м. Миколаїв. Справа № 488/3177/15-к.
- 25.Гнетнев М. К., Сингаївська І. В. Про ключові аспекти кваліфікації злочинів, передбачених статтями 146 і 147 КК України. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 44–53. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2017_1_7 (дата звернення: 15.11.2020).
- 26.Акімов М. О. Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 209 с.
- 27.Кабанець Л. В. Засоби запобігання незаконному позбавленню волі або викраданню людини : міжнародний досвід : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 213 с. URL : <http://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Dis-%D0%9A%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C-1.pdf> (дата звернення: 22.11.2020).
- 28.Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину) : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 22 с.
- 29.Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия. СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 524 с.
- 30.Уголовный кодекс Голландии. СПб. : Изд-во«Юридический центр Пресс», 2001. 510 с.
- 31.Уголовный кодекс Дании. СПб. : Изд-во«Юридический центр Пресс», 2001. 230 с.
- 32.Уголовное законодательство Норвегии. СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 375 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. 1. Захоплення заручників в Україні (2017 – 2020 рр.)